

Millist keelt räägivad valimisprogrammid?

Kairi Otsiver

Keeletoimetamise ja keeleteaduse magister

Keel on poliitika kujundamises mõjus instrument – mõtlemise ning mõjutamise vahend. Keelekasutuse abil võetakse vastu poliitilisi otsuseid või püütakse mõjutada nende vastuvõtmist, muudetakse seadusi, lepatakse kokku poliitilisi arenguid, kujundatakse poliitikute imagot.¹ Keeleteadlane Norman Fairclough on seisukohal, et uurides keelt, võime lähemale jõuda paljude poliitiliste probleemide mõistmisele. Kui tekst luua nii, et lugeja jõuab teatud järeldusteni ilma selgelt väljendatud viideteta tekstis, siis on tegemist suunava keelekasutuse ning tunnetuse mõjutamisega: tekstis sisalduvad vahendid kannavad lugeja tõlgendusi.² Nii võib öelda, et tekst sisaldab valikuid – sõnu, grammatikat, väljendeid ja stiili –, mis mõjutavad lugejat.

Valimisprogrammi eesmärk

Valimisprogramm on ette valmistatud ja kirjutatud ühiskirjakeelne poliitiline tekst. Seda võib mõtestada kui viisi, kuidas erakond oma tegevuse põhimõtteid ja eesmärgid kokku võtab ning esitab. Ideaalis peab olema programm selge, ühetähenduslik ning täpne. Valimisprogrammi tegeliku olemuse määrab aga teksti looja. Programmis ei tasuks kasutada stiilivärvingut, sest see kahandab teadliku lugeja silmis teksti väärtust ning usutavust. Näiteks sõna *jobu* on stiilivärvingult vulgaarne, *maha surema* argikeelne. Valimisprogrammis ei ole kõnelejal mõistlik pöörduda jobu poole, et teavitada teda kellegi maha suremisest, ükski neist sõnadest pole neutraalne.

Hoolimata eetilisest ebakõlast sisaldab valimisprogramm endise riigikogulase Jüri Adamsi sõnul tegelikkuses aga sageli propagandat, mis on suunatud eeskätt poliitikat vähe tundvale keskmisele inimesele. Programmides pannakse rõhku enamikku inimesi puudutavate probleemide käsitlemisele ning arvustatakse või laimatakse võistlevaid liikumisi. Samas on Adamsi sõnul valimisprogramme mitmel põhjusel siiski vaja. Esmalt on neid tarvis selleks, et koondada eri alade spetsialistide arvamused. Ükski kandidaat või kampaania aktivist ei suuda tunda ja teada kõiki valdkondi, mille vastu valijad võivad huvi tunda. Teiseks on valimisprogramme vaja seepärast, et fikseerida, kui palju mingi valdkonna peale erakond ressursi kulutab. Aeg ning raha on piiratud, seega peab erakond valima prioriteedi. Kolmandaks määravad programmid koalitsioonikõneluste lähtepunkti. Nii on lihtsam erakondade ühisosa leida. Neljandaks välistab kirja pandud tekst programmisisesed võimalikud vastuolud. Viiendaks koondab valimisprogramm erakonna liikmete ühist ning vahel ka kompromissile tuginevat arvamust.³

¹ I. Kukk. Poliitilise teksti tunnused ja analüüsivõimalused. – Eesti keele allkeeled. Toimetanud T. Hennoste. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16). Tartu, 2000, lk 128–137.

² N. Fairclough. Language and Power. London: Longman, 1989.

³ J. Adams. [Valimisprogramm ja rahva teenimine](#). – Sirp 04.02.2011. (Vaadatud 18.11.2018.)

Valimisprogrammi stiil või stiilitus

Rahvas annab valimistel oma hääle kaudu erakonnale hinnangu nii valimisprogrammide lubaduste kui ka varasematest lubadustest kinnipidamise põhjal. Samas on valimisprogrammi kui teksti mõistetavust võimalik analüüsida ka mõõdetavate ja hinnatavate keeleliste muutujate alusel. Nimelt on stiiliuurimise juures olulised kõik keelejooned, mis esinevad tekstis piisavalt sageli. Selliselt mõõdetavad omadused on näiteks sõnaliikide vahekord (nimisõna, omadussõna jne) ning sõnade ja lausete pikkus, mis kirjeldavad teksti ÜHEMÖTTELISUST, LADUSUST ning KEERUKUST. Tunnuseid loetledes ja võrreldes on võimalik näidata, milline on mingi teksti või autori stiil.⁴ Näiteks on pikkade sõnade ning lausetega teksti raske jälgida ja keskmisest tihedamat teksti raske esmalugemise käigus mõista.⁵

Hea tekst eeldab autorilt alati ka keelelist viimistlust. Olulisimad viimistlevad tunnused on tekstis kasutatud VÕTMESÕNAD ja teksti VISUAAL. Eelnevat on kinnitanud ka ühendriiklasest poliitik Josiah Fisk, kes on pidanud selget disaini selge suhtlemise ja kasutaja kogemuse lahutamatuks osaks. Fiski sõnul kiirendavad korraga edastatud verbaalne ja visuaalne teave sõnumi vastuvõttu: visuaalne andmetöötlus on verbaalsest lihtsam ning seega kasutajale hõlpsam mõista. Kui kasutajale tundub suhtlus keeruline, reageerib ta kogemusele terviklikult. Ta ei hakka juurdlema, kas viga on tekstis või disainis. Selge disaini eesmärk on tagada, et visuaalne mõõde aitaks suhtlemise eesmärkidele kaasa või vähemalt ei kahjusta seda.⁶

2019. aasta valimisprogrammide stiili hindamiseks on analüüsitud programmide keelt lingvistilisest vaatekohast.⁷ Materjaliks on valitud kõikide riigikokku kandideerinud erakondade – Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna, Eesti Reformierakonna, Isamaa Erakonna, Sotsiaaldemokraatliku Erakonna, Eesti Vabaerakonna, Eestimaa Ühendatud Vasakpartei, Elurikkuse Erakonna, Erakonna Eesti 200 ning Erakonna Eestimaa Rohelised – valimisprogrammide enim avalikkuse tähelepanu pälviv osa ehk preambulid. Neid võrreldes on võimalik saada kõikide erakondade programmide keelekasutuse üldpilt.

Selleks et selgitada, milliste žanritega 2019. aasta valimisprogrammid samastuvad, on võrreldud programme varasemate žanriuurimustega – kuidas paiknevad valimisprogrammid ning muud uuritud tekstiliigid üksteise suhtes. Ühtlasi on 2019. aasta programme kõrvutatud varem uuritud programmidega. Viimase võrdluse põhjal on selgitatud valimisprogrammide lingvistilisi muutusi ajas.

Valimisprogrammi ühemõttelisus

Teksti ühemõttelisust on uurinud teadlased Francis Heylighen ning Jean-Marc Dewaele, kelle sõnul põhineb teksti ühemõttelisuse näitaja nimi- ja omadus- ning kaassõnade sagedusel

⁴ R. Kasik. Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu: Tartu Ülikool, 2007.

⁵ H. Puksand, K. Kerge. Õpiteksti analüüs kirjaoskuse omandamise kontekstis. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 57. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2012, lk 162–217.

⁶ J. Fisk. Selge disain. – Selge kommunikatsioon. Artiklite kogumik. Toim. K. Hallik, K. Kasemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015, lk 11–16.

⁷ K. Otsiver. Valimisprogrammide olemus ja keel 2019. aasta riigikogu valimiste näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste instituut, 2019.

võrreldes muude sõnaliikidega: nimisõnad on viitejõulised sõnad ning kasvatavad koos omadus- ja kaassõnadega teksti ühemõttelisust. Muud sõnaliigid kasvatavad mitmemõttelisust.⁸ Ühemõtteline lause on: *ema, vii isa homme hommikul valima*; mitmeti tõlgendatav lause on: *kuule, vii ta homme hommikul sinna*. Viimase lause mõistmiseks on tarvis konteksti või muud sõnatut tuge, näiteks silmsidet, käeviibet või peanõksatust, et aru saada, kes peab millal mida tegema. *Ta sinna* osutab tekstist välja või tekstis kuskile ja on kindlaks määratud kõneolukorra aegruumiga või teksti nimisõnaga.

Teksti ühemõttelisust mõõdab formaalsusindeks. Eesti keeleteadlaste Krista Kerge ja Hille Pajupuu 2010. aasta uuringu järgi on seni uuritud žanrite kirjaliku teksti formaalsusindeksi keskmine u 50. Teksti mõistmist kahandavad nii liigne ühemõttelisuse taotlus kui ka liigne toetumine kontekstile.

Allpool tabelis 1 on järjestatud 2019. aasta valimisprogrammid ühemõttelisemast mitmemõttelisemani (keeruline → lihtne) ning võrreldud andmeid varasemate uuringutega. Selgituseks, et piirväärtuste tõlgenduses on oluline juba kolmepunktiline formaalsusindeksi erinevus. Etteruttavalt tuleb kokkuvõttes nentida, et enamik valimisprogramme on keskmisest kirjalikust tekstist oluliselt ühemõttelisemad. Seega on 2019. aasta valimisprogrammides makstud tugeva ühemõttelisuse taotluse eest lõivu arusaadavuse pealt.

Üllatav on Eestimaa Ühendatud Vasakpartei valimisprogrammi kõrge ühemõttelisus, samas ka raskemini mõistetavus. Eesti keelt kõrgtasemel oskavate venelaste eestikeelne kommunikatsioon ei erine kontekstuaalselt olulisel määral eestlaste omast⁹, seetõttu on keskmisest oluliselt kõrgema formaalsusindeksi põhjus ilmselt üks kahest: see on tingitud teksti looja eripärast; venelased tajuvad valimisprogrammi nagu õigusakti või muud ametlikku teadet.

Üldistatult võib öelda, et ühemõttelisuse aspektist on programmid väga eriilmelised. Üksteisega sarnanevad vaid järgmised erakonnad: ühe kimbu moodustavad Eesti Konservatiivne Rahvaerakond ja Erakond Eestimaa Rohelised ning teise Elurikkuse Erakond ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond. Kõikide teiste erakondade valimisprogrammid sarnanevad pigem mõne teise žanriga või jäävad eripäralt hoopis omaette kimpu. Näiteks sarnaneb Erakonna Eesti 200 programm 2015. aasta valimisprogrammidega ja Postimehe uudistega.

⁸ F. Heylighen, J.-M. Dewaele . Variation in the contextuality of language: an empirical measure. – Foundation of Science 2002, nr 7, lk 293–340.

⁹ K. Kerge, H. Pajupuu, R. Altrov. Tekst, kontekstuaalsus ja kultuur. – Keel ja Kirjandus 2007, nr 8, lk 624–637.

Tabel 1. Valimisprogrammide ühemõttelisus (keeruline → lihtne)

Allikas	Formaalsusindeks
Ametnike kirjad inimestele (Kerge, Pajupuu 2010) ¹⁰	69,1
VALIMISPROGRAMMID 2011 (kohalik omavalitsus): Eesti Reformierakonna ja Eesti Iseseisvuspartei keskmine (Annus 2013; (edaspidi <i>VALIMISPROGRAMMID KOV 2011 (Annus 2013)</i>)) ¹¹	68,7
Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	68,2
Euroopa Liidu õigusaktid (Kerge, Pajupuu 2010)	67,6
Õigusaktid (Kerge, Pajupuu 2010)	67,1
Eesti Konservatiivne Rahvaerakond	66,7
Erakond Eestimaa Rohelised	66,0
Eesti Reformierakond	63,2
TV-saadet: ajalehe arvustus (Kerge, Pajupuu 2010)	60,0
VALIMISPROGRAMMID 2019 (Riigikogu): keskmine (edaspidi <i>VALIMISPROGRAMMID RK 2019</i>)	58,8
Õpikud (Puksand, Kerge 2012) ¹²	58,3
Eraettevõtte meilid klientidele (Kerge, Pajupuu 2010)	58,2
Eesti Keskerakond	57,1
Elurikkuse Erakond	56,0
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	55,6
Eesti Vabaerakond	54,7
VALIMISPROGRAMMID 2015 (Riigikogu): Eesti Keskerakonna, Eesti Reformierakonna, Erakond Isamaa ja Res Publica Liidu ning Sotsiaaldemokraatliku Erakonna keskmine (Kerge 2015; edaspidi <i>VALIMISPROGRAMMID RK 2015 (Kerge 2015)</i>) ¹³	53,2
Erakond Eesti 200	52,9
Postimehe uudised (Kerge, Pajupuu 2010)	52,8
Kaplinski erakirjad (Kerge, Pajupuu 2010)	49,5
Isamaa Erakond	47,2
Spontaansed parlamendikõned (Kerge, Pajupuu 2010)	47,0

¹⁰ **K. Kerge, H. Pajupuu.** Text-types in speech technology and language teaching. – Analizar datos > Describir variación / Analysing data > Describing variation. Ed by B. Alonso, L. Jorge, D. G. Álvarez, Ú. K. Torrado, A. E. Martínez Insua, etc. Vigo: Universidade de Vigo (Servizo de Publicacións), 2010, lk 380–390.

¹¹ **A. Annus.** Poliitilise reklaamteksti olemus ja analüüs. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut, 2013.

¹² **H. Puksand, K. Kerge.** Õpiteksti analüüs kirjaoskuse omandamise kontekstis. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 57. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2012, lk 162–217.

¹³ **K. Kerge.** Valimisprogrammide keel ja stiil 2015. – 14. rakenduslingvistika kevadkonverents „Sõna ja grammatika” 23.–24. aprill 2015. Teesid, 15. Tallinn. <http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ul/files/Teesid-2015.pdf> (23.04.2019). Ettekande käsikiri autori valduses.

Valimisprogrammi ladusus

Teksti ladususe näitaja ehk stiiliindeks põhineb nimi- ja tegusõnade omavahelisel suhtel. Keskmisest suurema nimisõnasagedusega teksti tuleb tõenäoliselt mitu korda üle lugeda. Austraalia keeleteadlane Michael Halliday on nimisõnarahke teksti raskemini mõistmist selgitanud: nimisõnad kannavad kindlat teemat, kõik muud sõnad mõtestatakse nende najal. Nii on teema põhikandjana iga nimisõna taga mingi mõiste, mis tuleb teistega kindlalt seostada.¹⁴ Tegusõnu on küll lihtsam tabada, kuna neid on keeliti suhteliselt vähe, kuid samas on tegusõnad sageli avara- ja mitmetähenduslikud.

Teksti ladusus on niisiis selle looja suunata: kui nimisõnu on rohkem kui tingimata vaja, on tekst liiga tihe. Tihedat teksti on raske mõista. Eesti keeleuurijate Helin Puksandi ja Krista Kerge 2012. aasta uuringu järgi on igapäevastes tekstides – ilukirjanduses ja noorte argisuhtluses – nimi- ning tegusõnade suhe ligikaudu 1 : 1.

2019. aasta valimisprogrammid on järjestatud ladususe alusel allpool tabelis 2 (keeruline → lihtne).

Erakondadest on kõrgeima stiiliindeksiga Eestimaa Ühendatud Vasakpartei programm, kelle tekst on igapäevastest tekstidest ligi neli korda tihedam ning sarnaneb enim ametnike pöördumisega inimeste poole. Teisisõnu, Eestimaa Ühendatud Vasakpartei valimisprogrammi on lugejal igapäevastest tekstidest neli korda raskem mõista.

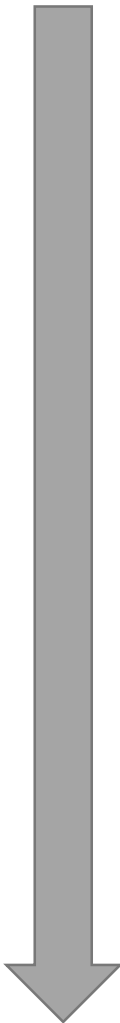
Keskmisest kõrgem on veel Erakonna Eestimaa Rohelised, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna ja Eesti Reformierakonna valimisprogrammide stiiliindeks (st tekst on keskmisest tekstist tihedam). Kõige madalam on Isamaa Erakonna valimisprogrammi stiiliindeks (st tekst on teistest tekstidest ladusam). Ülejäänud erakonnad on stiililt võrdlemisi sarnased, moodustades üksteise, teiste žanrite ning varasemate programmide võrdluses neli ladusamat kimpu: 2015. aasta valimisprogrammid ja Eesti Vabaerakond; Erakond Eesti 200, Sotsiaaldemokraatlik Erakond ning Kaplinski esseed; Eesti Keskerakond; Elurikkuse Erakond ja Postimehe uudised.

Üldistatult võib öelda, et ladususelt on erakondade 2019. aasta valimisprogrammid üksteisega suhteliselt sarnased, v.a Eestimaa Ühendatud Vasakpartei programm. Igapäevastest tekstidest on valimisprogrammid aga oluliselt tihedamad (1 : 1 *versus* 1 : 2,2).

¹⁴ M. A. K Halliday. An Introduction to Functional Grammar. Second edition. London: Edward Arnold, 1994.

Tabel 2. Valimisprogrammide ladusus (keeruline → lihtne)

Allikas	Stiiliindeks
Ametnike kirjad inimestele (Kerge, Pajupuu 2010)	4,0
Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	3,9
VALIMISPROGRAMMID KOV 2011 (Annus 2013)	3,8
TV-saated: ajalehe arvustus (Kerge, Pajupuu 2010)	2,9
Erakond Eestimaa Rohelised	2,8
Eesti Konservatiivne Rahvaerakond	2,6
Lapse pöördumine vanema poole (Kerge, Pajupuu 2010)	2,4
Eesti Reformierakond	2,3
Õpikud (Kerge, Pajupuu 2010)	2,3
Eraettevõtte meilid klientidele (Kerge, Pajupuu 2010)	2,3
VALIMISPROGRAMMID RK 2019	2,2
Postimehe uudised (Kerge, Pajupuu 2010)	2,1
Elurikkuse Erakond	2,1
Eesti Keskerakond	2,0
Kaplinski esseed (Kerge, Pajupuu 2010)	1,9
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	1,9
Erakond Eesti 200	1,9
Eesti Vabaerakond	1,8
VALIMISPROGRAMMID RK 2015 (Kerge 2015)	1,8
Klientide meilid eraettevõtetele (Kerge, Pajupuu 2010)	1,7
Isamaa Erakond	1,6

Valimisprogrammi keerukus

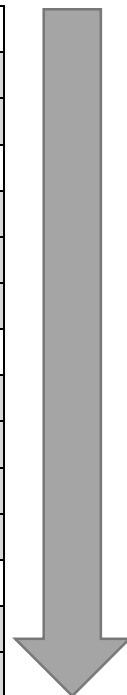
Teksti on hõlpus hoomata, kui keeleliste konstruktsioonide ning sõnavara kooslus muudab teksti sihipärase kasutamise lihtsaks, samas kui pikad sõnad ja laused kahandavad huvi. Teksti sihipärane kasutamine on väga oluline, kuna teksti mõju on väiksem, kui selles on lugejale tundmatuid sõnu, laused on liiga pikad ja teksti temaatiline struktuur ületab teatava abstraktsuse piiri.¹⁵

Nii on allpool tabelis 3 kirjeldatud valimisprogrammide keerukust jälgitavusindeksi kaudu (keeruline → lihtne), mis arvutatakse lausete keskmise pikkuse ja pikkade sõnade (rohkem kui kuue tähega sõnade) ehk sõnaeksemplaride põhjal.

¹⁵ J. Mikk. Teksti mõistmine. Tallinn: Valgus, 1980.

Tabel 3. Valimisprogrammide keerukus (keeruline → lihtne)

Allikas	Jälgitavusindeks
Eesti Vabaerakond	102
Erakond Eestimaa Rohelised	84
E-riigi ametlikud teadaanded (Juss 2015)	75
Elurikkuse Erakond	70
VALIMISPROGRAMMID RK 2019	68
Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	67
Ametiasutuste kirjad inimestele (Ratassepp 2016)	67
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	64
Eesti Konservatiivne Rahvaerakond	64
Eesti Reformierakond	62
Erakond Eesti 200	60
Õpikud 2011 (Puksand, Kerge 2012)	60
Eesti Keskerakond	59
Isamaa Erakond	50

Jälgitavusindeksi põhjal on kõige lihtsam valimisprogramm Isamaa Erakonnal, kõige keerukam programm see-eest Eesti Vabaerakonnal. Viimati nimetatud erakonna valimisprogrammis kasutatud manifestlik konstruktsioon (loetelu) muudab selle keerukaks ja ebaproportsionaalselt pikaks ning mõjutab oluliselt 2019. aasta valimisprogrammide lausete keskmist keerukust. Näiteks üks lause Eesti Vabaerakonna preambulist, mis koosneb suisa 123 sõnest (kas jõuate ühe hingetõmbega lause lõpuni lugeda või vähemasti lause mõtet hoomata?): „Vabaerakond usub Eestisse, kus kaitstakse õigusriiki ja demokraatiat, kus igale inimesele on tagatud vabadus, väärikus ja osalusõigus, kus lapsed on oodatud ning lapsepõlv kaitstud ja õnnelik, kus nõrgemaid aidatakse nii, et nad saavad ise hakkama, kus väärtustatakse haridust ning arendatakse eesti keelt ja kultuuri, kus erinevad kogukonnad otsustavad ise oma käekäigu üle, kus igaüks saab rakenduse oma võimetele ning võimaluse inimväärseks eluks, kus riik usaldab kodanikku, ei piira tema elu ega sekku tarbetult ta tegevusse, kus riiki hallatakse ja ühiskonnaelu reguleeritakse läbimõeldult ja säästlikult, kus ei ole vihaseid vastandumisi, kodanikuühiskond on tugev ja valitseb usaldus, kus ettevõtlikkus ja uuenduslikkus on au sees ja riigi poolt soodustatud, kus arendatakse ja hoitakse elukeskkonda ka väljaspool pealinna, kus riik on kaitstud ning igäihe turvalisus on tagatud.“

Keskmise keerukusega teksti jälgitavusindeks on 40–45, väga keeruka teksti jälgitavusindeks on 60 ja enam. Nii ei ületa vaid kaks erakonda – Isamaa Erakond ja Eesti Keskerakond – väga keeruka teksti künnist. Varasemate uuringute võrdluses sarnanevad valimisprogrammid ametiasutuste kirjadega inimestele. Samas nendib ametiasutuste kirju uurinud Katre Ratassepp, et inimesed ei ole keerukate ametikirjade suhtes kuigi kriitilised. Nad tajuvad keerulisust paratamatusena ning leiavad, et loetu mõistmiseks peabki ise vaeva nägema.¹⁶

¹⁶ **K. Ratassepp.** Inimeste kogemuse suhtlusest ametiasutustega kirjade arusaadavuse näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste instituut, 2016.

Valimisprogrammi võtmesõnad

Eesti keeleteadlane Priit Põhjala peab võtmesõnu emotsionaalseteks, üldjuhul omadussõnadeks, mille sagedase kasutamise ning mõjususe põhjuseks on nende lihtsus. Võtmesõnade kasutamine ei nõua suurt pingutust: tegemist on üldlevinud sõnadega.¹⁷ Võtmesõnu peetakse ka võlusõnadeks.¹⁸ Kuna valimisprogrammide juures on oluline vastuvõtmine ja positiivne emotsionaalsus, mille abil lisatakse lubadustele soovitud väärtusi – nagu ka reklaami loomise juures – on ka valimisprogrammide keskmes omadussõnad kui teksti emotsionaalsuse väljendajad.

2019. aasta valimisprogrammide võtmesõnade eelistus on pigem erakonnapõhine, selmet jaotuda valimisprogrammi kui žanri üleselt või järgida reklaamileksika valikuid. Näiteks Eesti Keskerakond on *õiglane*, Eesti Reformierakond on *parim* ning Erakonnal Eesti 200 on *pikk* plaan. Kuna vasakpoolne poliitika pooldab valitsuse sekkumist majandusse, ei ole üllatav, et *õiglast* riiki taotleb eelkõige Eesti Keskerakond.

Õiglus on poliitikas elupõline küsimus: kui palju peab riik ühiskonda sekkuma. Parempoolsete arvates võimalikult vähe, vasakpoolsete meelest nii palju kui võimalik. Parempoolne poliitika pooldab seevastu turumajandust, seetõttu on ka Eesti Reformierakonna eelistatuim võtmesõna *parim* (nagu *parempoolne* poliitika). Eesti Reformierakond kasutab võtmesõna kahetähenduslikkust: *parem* kui hea keskvärre ja *parem* kui vasakpoolsete vastand, vastukaaluks mõne aja tagusele nn vasakpöördele Eesti valitsuses.

Erakond Eesti 200 kui uustulnuk rõhub pigem poliitilise keelekasutuse printsiibile „meie – head, nemad – pahad“¹⁹, rõhutades enda *pikale* plaanile ning varem valitsenute plaanitusele. Eesti Vabaerakond ja Eesti Konservatiivne Rahvaerakond aga on lähenenud valimisprogrammile hoopis kahemõttelisemalt. Nemad lubavad seista *terve* Eesti eest ja teha kõike *terve* Eesti heaks. Õhku jääb küsimus: kas lubatakse seista kogu Eesti eest või ravida Eesti terveks.

Valimisprogrammi visuaal

Esimene kokkupuude valimisprogrammiga on väga oluline, kuna välispildil on teksti sisu töötlemise mugavuses suur tähtsus. Näiteks raske teksti mõistmist võib läbimõeldud visuaal hõlbustada. Keele selget vormi peavad aina olulisemaks ka keelekorraldajad Katrin Hallik ja Katre Kasemets. Nende sõnul peitub infosõnumi edukus nii sisu kui ka vormi läbimõeldud esituses. Üha enam tuleb silmas pidada, kellele ja miks midagi teada antakse ning kas teave ka sihtrühmani jõuab. Selge kommunikatsioon ühendab paljusid valdkondi: see eeldab teadmisi lingvistikast, disainist, psühholoogiast, sotsioloogiast, turundusest, kasutatavusanalüüsist ja muust.²⁰ Visuaali juures on oluline ka värvivalik kui üks osa visuaalsest identiteedist.

¹⁷ P. Põhjala. Kahest vastandlikust sõnade grupist reklaamileksikas (eesti reklaamide näitel). – Acta Semiotica Estica 2010, VII, lk 204–220.

¹⁸ T. Bachmann. Reklaamipsühholoogia. Tallinn: Ilo, 2009.

¹⁹ T. A. Van Dijk. Discourse semantics and ideology. – Discourse & Society 1995, nr 4 (2), lk 243–289.

²⁰ K. Hallik, K. Kasemets. Selge kommunikatsioon. Artiklite kogumik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015.

2019. aasta valimisprogrammide visuaal erineb erakondade kaupa. Selgesti eristuvad erakonnad, kelle programmide visuaal toetab teksti jälgitavust, näiteks Erakond Isamaa, Eesti Reformierakond, Sotsiaaldemokraatlik Erakond ja Erakond Eesti 200, ning erakonnad, kelle visuaal seda ei tee, näiteks Eestimaa Ühendatud Vasakpartei, Eesti Konservatiivne Rahvaerakond ja Erakond Eestimaa Rohelised. Oluliselt jälgitavamad on valimisprogrammid, kus on kasutatud fotosid, videoid jm multimodaalseid elemente.²¹

Niisiis ...

Tuleb tõdeda, et 2019. aasta valimisprogramme eristab seni uuritud žanrite taustal keskmisest raskemini jälgitav tekst. Erakondade arvestuses on lihtsaim Isamaa Erakonna valimisprogramm ning keerulisim Eestimaa Ühendatud Vasakpartei programm (vt tabelit 4). Žanrivõrdluses sarnaneb 2019. aasta valimisprogramm ühemõtteliselt ja ladususelt näiteks õpikutega, keerukuselt aga ametikirjadega.

Tabel 4. Valimisprogrammide jälgitavus (keeruline → lihtne)

Ühemõttelisus	Ladusus	Keerukus
Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	Eesti Vabaerakond
Eesti Konservatiivne Rahvaerakond	Erakond Eestimaa Rohelised	Erakond Eestimaa Rohelised
Erakond Eestimaa Rohelised	Eesti Konservatiivne Rahvaerakond	Elurikkuse Erakond
Eesti Reformierakond	Eesti Reformierakond	Eestimaa Ühendatud Vasakpartei
Eesti Keskerakond	Elurikkuse Erakond	Sotsiaaldemokraatlik Erakond
Elurikkuse Erakond	Eesti Keskerakond	Eesti Konservatiivne Rahvaerakond
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	Sotsiaaldemokraatlik Erakond	Eesti Reformierakond
Eesti Vabaerakond	Erakond Eesti 200	Erakond Eesti 200
Erakond Eesti 200	Eesti Vabaerakond	Eesti Keskerakond
Isamaa Erakond	Isamaa Erakond	Isamaa Erakond

Mõni erakond on leevendanud raskepäraseid lingvistilisi valikuid multimodaalse tekstiga ning ilmestanud valimisprogrammi hüpertekstidega, mis suunavad näiteks erakonna Instagrami kontole või uudistele ja videotele, kuid praegu on erakondade seas levinuimad veel hüperlinkideta veebitekstid ning PDF-tekstid. Võtmesõnade diapsoon on see-eest 2019. aasta valimisprogrammides lai ning need ei kordu.

²¹ PDF-vormingus tekst ei ole olemuselt multimeediatekst. See on pabervariandi ekraanianaloog, staatiline tekst, mida loetakse ekraanilt – erineb vaid füüsiline kandja. Samas on PDF-vormingus tekst e-tekst, sellelgi on teatud võimalused. Kui tekst kujundatakse nutikasutuseks, siis on tegu hüpertekstiga, milles saab hüperlinkide kaudu liikuda viidatud tekstile ja tagasi.

Nii peab nentima, et valimisprogrammide lingvistilised valikud pigem suurendavad lõhet teksti looja ja lugeja vahel, kui avavad, mis on erakonna eesmärgid. Samas on võimalik valimisprogrammide jälgitavust edaspidi näiteks visuaalsete valikute kaudu lihtsustada, kuna tõenäoliselt on visuaalil valimisprogrammides ja valimisprogrammide keele mõistmisel edaspidi üha suurem tähtsus.